

Economische methodologie vandaag

Veel economen hebben doorgaans weinig belangstelling voor economische methodologie. Het gebrek aan voortgang binnen de economische wetenschap zorgt de laatste jaren echter voor een opleving in de belangstelling voor het vakgebied. Aan de hand van drie recent verschenen Nederlandse boeken en een Franstalige publikatie bespreekt de auteur de belangrijkste stromingen binnen de economische methodologie. Hij komt, geïnspireerd door het naturalistische standpunt, tot de conclusie dat er betrekkelijk weinig reden is om economische methodologie als een afzonderlijke discipline te bestuderen.

DR. W.N.A. KLEVER*

Inleiding

De economische methodologie komt in de economische wetenschap van vandaag nauwelijks in het vizier. Het vakje, als het zo mag heten, telt eigenlijk niet mee, heeft geen aanzien, is een marginaal verschijnsel, een excentrieke bezigheid van wat speculatief uitgevallen economen, iets wat meestal met een meewarig schouderophalen bejegend wordt.

Hiermee wil ik niet zeggen dat het niet bestaat. Het vak bestaat zeer zeker. Het heeft een eigen tijdschrift; er verschijnen, zij het sporadisch, wat boeken over. Hier en daar is het zelfs geïnstitutionaliseerd: er worden mensen voor aangesteld in faculteiten en het is een programmapunten op het studierooster van de economiestudent. Maar ik doel meer op het lichte gewicht van het vak, op de nogal magere erkenning van dit vak door autoriteiten in de economische wetenschap zoals bij voorbeeld de Nobelprijswinnaars. Zo'n prijs voor een specialist in de economische methodologie zou trouwens iets ongehoords zijn en onmiddellijk worden opgevat als een vergissing van de koning van Zweden.

Natuurlijk heeft iedere economeer zijn privémethodologie. Misschien heeft hij die niet zo bijster doordacht, maar hij doet het een en ander en heeft er zo zijn gedachten bij en zijn redenen voor. Een vagelijk gereflecteerde praktijk of manier van doen, wat zou men meer nodig hebben om met enig recht van economische methodologie te kunnen spreken? Geen handboek of tekstboek of men vindt er wel enkele methodologische verklaringen in, ter lengte van een halve, een hele of anderhalve bladzijde. Economische wetenschap schijnt een grondige explicitering van haar doen en laten, laat staan een filosofische verantwoording daarvan heel goed te kunnen missen. De praktijk bewijst het. Doelvors een economische bibliotheek, de tijdschriftenreken, bezoek de faculteiten waar economen gehuisvest zijn, gij moet speuren naar methodologie of methodologen wilt ge iets aantreffen. Het bestaat wel, maar bestaan is twee. Economische methodologie is vluchtig en onzichtbaar.

Bestaansrecht?

Mogen daaruit conclusies getrokken worden met betrekking tot de mogelijkheid en waarde van het vak als zodanig? Een middeleeuws adagium ('ab esse ad posse valet illatio' – uit het bestaan kan men concluderen tot de mogelijkheid) zullen we hier maar niet toepassen om het gevaar van drogredenen te ontwijken. Blijft echter dat de feitelijke toestand te denken geeft wat betreft het bestaansrecht en de zin van het vak. De nuchtere doorsnee-economeer heeft er geen boodschap aan. Zijn denkschema is eenvoudigweg:

- je hebt de werkelijkheid en daarin de sector economie;
- als economeer is het je taak, die economische sector te verkennen, in zijn dwarsverbanden met andere sectoren te begrijpen; en dat doe je door middel van theorieën daarover en formele modellen.

Een derde laag (boven de feitelijke economie en de economische wetenschap) ontbreekt in dit schema, naar het schijnt terecht. Zoals de politieke interventie in de economie geen aparte laag constitueert maar altijd en overal reeds tot 'het economische' behoort, is ook de economische wetenschap uiteraard een complex geheel, waarin componenten en interdisciplinaire relaties te onderscheiden zijn. Het schema spoort bovendien perfect met het gangbare patroon: sterren – astronomie; aarde – geologie; of in het algemeen natuur – natuurkunde. In al die wetenschappen wordt intensief van wiskunde geprofiteerd, nergens echter van zoiets als methodologie.

Crisisverschijnsel

De bestaansreden van methodologie is wel te begrijpen natuurlijk. Als er wat hapert aan de theorievorming, als men geen successen boekt in de analyse, als de voorspellingen

---

* De auteur is universitair hoofddocent aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Economische theorie: de stand van zaken

Niet of nauwelijks beïnvloed door de waan van de dag zijn overal ter wereld economische-wetenschapsbeoefenaren bezig de economische kennis te vergroten en het economische inzicht te verdiepen. Hun bijdragen zijn in het algemeen niet spectaculair en met de resultaten van hun onderzoeken timmeren zij niet aan de weg. Hun bevindingen worden in internationale vaktijdschriften gepubliceerd die voor niet-ingewijden nauwelijks toegankelijk zijn. Van daaruit sijpelt de verworven kennis langzaam door naar vakgenoten en naar gebruikers bij de overheid en in het bedrijfsleven die er hun voordeel mee trachten te doen. Bijna niemand overziet wat er in alle specialistische wereldjes waarin het economische vakgebied is onderverdeeld, gaande is. Daarom verschijnt in *ESB* een reeks overzichtsartikelen, waardoor de lezers in de gelegenheid worden gesteld kennis te nemen van de ontwikkelingen in verschillende deelgebieden van het vak. Wat is, theoretisch en empirisch, de stand van zaken en waar houdt men zich aan de frontlijn van de economische wetenschap mee bezig?

Eerder verschenen in deze reeks artikelen over:

- moderne vermogensmarkttheorie (*ESB*, 9 mei 1984);
- macro-economische modelbouw (*ESB*, 5 december 1984);
- statische theorieën van de industriële organisatie (*ESB*, 28 augustus 1985);
- dynamische theorieën van de industriële organisatie (*ESB*, 30 juli 1986);
- monetaire theorie (*ESB*, 15/22 april 1987);
- regionale economie (*ESB*, 22 juli 1987);
- economische organisatie-theorie (*ESB*, 2 september 1987);
- marketing (*ESB*, 30 maart/ 6 april 1988);
- strategie-bepaling door ondernemingen (*ESB*, 7 december 1988).
- arbeidseconomie (*ESB*, 25 januari 1989).

die de modellen zouden moeten opleveren, keer op keer ongefundeerde hallucinaties blijken te zijn, kortom als een wetenschap in een crisis verkeert, begint men uiteraard wat te piekeren en keert de econoom zich in zichzelf. Hij buigt zich terug (dat is Nederlands voor 'reflectie') over zijn bezigheid en het afgelegde pad en bekijkt het nog eens. Daarmee is de methodologie geboren, let wel: als crisisverschijnsel. De tennisspeler onderzoekt zijn racket als zijn slagen al te veel mislukken. De wandelaar die de weg weet, kijkt niet op de kaart.

In een succesvolle wetenschap weet men de weg en is de methode geen probleem. De beschikbare kennis zelf fungeert als methode en wijst de weg naar verder onderzoek en vooral ook het hoe (de weg, de 'hodos') daarvan. En elke uitbreiding of verdieping van de kennis is tevens ook een verbetering van de gepraktiseerde methode. Waar het echter met de wetenschap zelf niet goed gaat, waar niet alleen geen voortgang geboekt wordt maar ook nog bijna elke hypothese betwist wordt en zogenaamde 'wetten' ver te zoeken zijn, ontstaat als vanzelf de methodologische bekommernis. Daar gaat men min of meer systematisch naar redding en uitkomst zoeken door de economische methode te thematiseren en daarover te speculeren (in plaats van over het economisch gebeuren zelf). Er is een omgekeerd evenredige verhouding tussen bloeiende economische wetenschap en het opkomen van economische methodologie.

Het aanbod

Maar laten we toch eens kijken wat er nu zo al te koop is. In Nederland is dat – wat een veeg teken! – niet eens weinig. Drie boeken in de laatste drie jaren, geschreven door methodologiedocenten van drie verschillende universiteiten, tegen één werk in de gehele voorafgaande naoorlogse periode, dat wijst onmiskenbaar op een actuele vraag naar en waardering van dit goedje. Laten we eens kijken wat er in die boeken staat en ons aldus een oordeel vormen over de ontwikkelingen in deze discipline. Per slot van rekening is de verschijning van die boeken niet door een onzichtbare hand georganiseerd met het oog op dit overzichtsartikel (de hypothese van de onzichtbare hand steunt op de onhoudbare finalistische illusie!) en kunnen we erop hopen dat deze geschriften die onafhankelijk van elkaar tot stand kwamen en hun eigen voorgeschiedenis hebben, ons een redelijk en misschien zelfs evenwichtig beeld leveren van het zo aparte economisch-methodologische bedrijf in zijn geheel.

Afgietsel van wetenschapsfilosofie

In *Economie en methodologie; een inleiding* (Groningen, Wolters-Noordhoff, 1987, 313 blz.) laat T.J. Kastelein de economiestudent, voor wie het boek bestemd is, hoofdzakelijk kennismaken met de grondbegrippen van de traditionele filosofische logica en wetenschapsleer (typen rederingen, definities, beweringen, waarheidstheorieën, logische constanten, deductie, inductie, consistentie, weerlegbaarheid enzovoort). De voorbeelden voor deze algemeen-filosofische stof worden ontleend aan de economie, maar dat is voor de uiteenzetting niet essentieel. Daarnaast wordt de lezer in de tweede helft van het zevende en laatste hoofdstuk (in een bestek van ongeveer 40 bladzijden) vertrouwd gemaakt met de namen van enkele auteurs die in de economisch-methodologische discussie van de afgelopen jaren een rol gespeeld hebben. Dit overzicht is symptomatisch; de speurder naar een beeld van het vak kan er uit opmaken 'wat het allemaal oplevert' dan wel 'hoe weinig het uithaalt'. Nadat de obligate Popper, Kuhn en Lakatos uitgebreid aan bod zijn geweest, leest men dat Hutchison de economische wetenschap interpreteerde als een empirische wetenschap en aandrong op scherpe toetsing van theorieën en veronderstellingen. Ook het z.g. maximeringsgedrag van ondernemers en consumenten of de veronderstelde tendens naar algemeen evenwicht moeten voor het tribunaal van de empirie gerechtvaardigd worden.

Samuelson en Friedman worden vervolgens ten tonele gevoerd als naoorlogse advocaten van dezelfde stringent empirische wetenschapopvatting in de economie. Friedmans instrumentalisme, volgens hetwelk de kwaliteit van een economische hypothese uitsluitend kan worden afgelezen aan het succes van de daaruit logisch afleidbare voorspellingen en het absoluut geen zin heeft tijd te verdoen met een controle van het werkelijkheidsgehalte van de veronderstellingen¹, is algemeen bekend, wijd verbreid en wordt dan ook terecht omstandig en sympathiek uitgelegd. Kastelein schroomt niet deze wetenschapstheorie van een bekend econoom met een licht voorbehoud te verdedigen als de juiste visie op wat er in de economische wetenschap gebeurt. Zijn voorbehoud betreft het feit dat zijns inziens de introspectie niet helemaal buiten spel gezet kan worden en ook in de economie daarop een beroep mag worden gedaan.

1. Zie daarover mijn *Friedman's radicale instrumentalisme. Why not?* *Maandschrift Economie*, jg. 49, 1985, blz. 19-35 en (wat een vervolg daarop is) *Economische methodologie volgens John Stuart Mill*, *Maandschrift Economie*, jg. 51, 1987, blz. 177-191.

Naast deze coryfeeën krijgen wat mindere goden een plaats. Als goede raad van Klant² wordt te verstaan gegeven dat de economie primair een cultuurwetenschap is, waarin plausibiliteitsargumenten de plaats van dwingende bewijzen innemen. Dat lijkt niet in strijd met de kern van Friedmans betoog. Bij Blaug, met wiens *The methodology of economics*, 1980, al weer een generatie economiestudenten is opgegroeid, zien we weer meer het Popperiaanse falsificationisme-ideaal op de voorgrond treden. Maar ook daar is niks verkeers aan. We moeten alleen niet denken, stelt Kastelein met Klant, dat onze 'grondtheorieën' vatbaar zouden zijn voor empirische falsificatie.

De rest van het hoofdstuk is in feite een discussie over de wijze waarop naar De Marchi, Hamminga, Nootboom, McCloskey en Klamer de plausibiliteit of aannemelijkheid van een economische theorie tot stand komt, gedemonstreerd aan concrete economische theorieën. In de ene versie heet het dat de betrokken stellingen een onderling verband moeten hebben en een oplossing moeten geven op een probleemsituatie. In de andere versie heet het dat een bewering nauw verbonden moet zijn met andere beschikbare kennis, in overeenstemming met aanvaarde categorieën van perceptie en denken en ten slotte moet stroken met waarnemingen die ons geloof verdienen. In een derde versie zijn het de retorische technieken die de doorslag geven of de overrompelende diversiteit van het gehanteerde discours. 'Plausibiliteit' lijkt voor wie in onschuld kennis maakt met deze uiteenzettingen, een modieus toverwoord te zijn dat niet afwijkt van wat men vroeger 'waarschijnlijkheid' pleegde te noemen en waarover precieze theorieën zijn ontwikkeld (de objectieve en de subjectieve waarschijnlijkheidstheorie), die in de context van de zachte 'plausibiliteits-discussie' gemakshalve niet eens vermeld worden.

Al met al levert de lectuur van Kasteleins methodologieboek, hoe nuttig wellicht ook voor aanscherping van het studentenvernuft, weinig substantieels op. Een pientere jongen zal zich op de laatste bladzijde afvragen: waarvoor toch heb ik al die doodoeners zitten lezen?

Normatieve pretenties

Maar laten we niet ontmoedigd zijn; we nemen een tweede uitgave ter hand: dr. G.M. Huussen, *De keerzijde van de munt. Een inleiding tot de methodologische problematiek van de economie*, Amsterdam, V.U. Uitgeverij, 1988, 212 blz. In het eerste hoofdstuk van dit uiterlijk perfect verzorgde boek geeft de schrijver zich rekenschap van 'de plaats en taak van de economische methodologie'. Economische methodologie wordt begrijpelijkerwijs omschreven als de bestudering van bepaalde eigenschappen van de wetenschappelijke kennis die zich bezighoudt met de econosfeer.

Die eigenschappen zijn: regels, reikwijdte, ontwikkeling, principes, geldigheid. Dat klinkt nogal pretentief en is ook zo bedoeld. Zoals de accountant de jaarstukken controleert (de vergelijking is van Huussen), houdt de economisch-methodoloog een oogje op het hele proces van economie-beoefening en signaleert hij of de zaken in orde dan wel niet in orde zijn. "De kwestie van geldigheid is een filosofische kwestie" (blz. 11), heet het nadrukkelijk op de eerste volledig bedrukte bladzijde van het boek. Krijgt men hier al de griezels door de leden, de lectuur van de volgende bladzijden doet de rillingen alleen maar toenemen. De econo-mist moet bij de filosoof te biecht gaan en heeft het kwaliteitsoordeel van deze autoriteit maar af te wachten en te respecteren. "De economische methodologie...probeert uit te vinden wat de regels zijn en wat deze zouden moeten zijn... Zij is (...) zowel beschrijvend als normatief" (blz. 13). Zij ontwerpt het "reglement" van de economische wetenschap; zij heeft "ook een kritische functie" (blz. 14) en deze

functie "is misschien wel de meest belangwekkende". Zij stelt immers "richtlijnen op ter beoordeling van de geldigheid van methoden om kennisaanspraken te rechtvaardigen" (blz. 15). Ik kan hier helaas niets anders in zien dan een grenzeloze zelfoverschatting en arrogantie van de economisch-methodoloog (die hij overigens met menig ongespecificeerde wetenschapsfilosoof deelt).

Als vervolgens in paragraaf 1.3.2 het antwoord op de vraag "Methodologie: waartoe?" uitgesplitst wordt in vier punten, moet de nuchtere econo-mist – denk ik – achter elk punt een dik vraagteken zetten. Ten eerste beweert de auteur dat stelselmatig methodologisch onderzoek gewenst is, omdat verwaarlozing daarvan anders de mening doet postvatten dat succes het bewijs van een juiste en geldige methode is. "Men kan echter met verkeerde methoden succes boeken" (blz. 17). Resultaten (bij voorbeeld rake en precieze voorspellingen, aansluiting bij andere wetenschappen) zijn dus geen kwaliteitsmerk van de gehanteerde modellen? Ten tweede wordt gesteld dat "methodologische vernieuwingen in feite aanleiding kunnen geven tot wetenschappelijke ontdekkingen". Als dat betekent: 'vernieuwingen afkomstig van methodologen' zal de econo-mist zich afvragen waar hij dat in de (voor)geschiedenis van zijn wetenschap zou kunnen aanschouwen. Het derde nuttigheidsargument is dat de econo-misch-methodoloog de enige specialist is die in staat is om heersende meningsverschillen te beslechten; een beroep op de feiten is daartoe niet toereikend. Men vraagt zich af, waarom hij dan zijn werk niet doet of niet uitgenodigd en betaald wordt om zijn werk te doen. Of mogen we ook hier niet het succes als maatstaf nemen? Ten slotte zou de econo-misch-methodoloog de enige zijn die gekwalificeerd is om kennisaanspraken te toetsen. "Bij voorbeeld: zeggen evenwichtsmodellen iets over het dagelijks economisch leven? Heeft het zin een ondernemer te adviseren te produceren waar $mo = mk?$ ". Maar dat is volgens elk gezond verstand het werk van de econo-mist zelf. Waartoe dan nog die dubbelganger of parasiet?

Zoals in het eerste produkt dat we onderzochten, zien we ook hier dat het boek bijna geheel bestaat uit hoofdstukken die zo uit de algemene logica en wetenschapsfilosofie zijn komen overwaaien. Hoofdstuk 2 behandelt 'Het standaardbeeld van wetenschap: de logische component' en gaat in op typen redeneringen en drogredenen. Hoofdstuk 3 behandelt 'Het standaardbeeld van wetenschap: de empirische component' en bespreekt de relatie tussen feiten en theorieën. Hoofdstuk 4 analyseert 'De hypothetisch-deductieve methode'. In de drie volgende hoofdstukken, 'Methodologische problemen van de beschrijvende economie' (hoofdstuk 5), 'van de economische analyse' (hoofdstuk 6), 'van de toegepaste economie' (hoofdstuk 6) wordt dezelfde materie herhaald en aan de hand van economische voorbeelden toegelicht. Hoewel een aantal van deze uiteenzettingen zonder twijfel kan bijdragen tot aanscherping van het methodisch bewustzijn van de econo-miestudent, lijkt het moeilijk vol te houden dat zij het enige en onontbeerlijke middel daartoe zijn. Verder is het duidelijk dat de auteur nergens de eerder gestelde claims van de economische methodologie waarmaakt of overtuigend aantoonde dat ze aannemelijk zijn. Er is geen enkel voorbeeld te vinden van de oplossing van een interne economische kwestie of van de vondst van een nieuwe theorie dank zij een methodologisch inzicht. Men zou op zijn minst verwachten dat de auteur een poging zou wagen om de geschiedenis van de economische wetenschap te hulp te roepen; ook dat geschiedt niet.

De laatste vijf bladzijden ('Hoe moet de economische methodologie nu verder?') zijn gewijd aan de recente ontwikkelingen in het vak zelf. Het is interessant om tot slot nog even aandacht aan dit Huussen-perspectief te schen-

---

2. *Spelregels voor economen*, 1973; *The rules of the game*, Cambridge University Press, 1984.

ken, niet in het minst omdat het representatief is voor de internationaal gangbare opinie in dezen en daarom dienstig is voor het verkrijgen van het overzicht. Hij onderscheidt drie etappes in de onderzoeksagenda van de economische methodologie. De eerste etappe is de omschakeling van filosofie op methodologie, die reeds voltrokken schijnt te zijn. De tweede etappe wordt gezien in een omschakeling van methodologisch monisme naar pluralisme. Het is niet meer allemaal falsificationisme à la Popper en Blaug wat de klok slaat. Met name Boland³ laat die 'all-purpose methodology' schieten voor een 'probleemafhankelijke methodologie', terwijl Caldwell⁴ nog een stap verder gaat en een 'methodologisch pluralisme' bepleit. Dat houdt in dat des economie methodologie programma-specifiek is en ook dient te zijn, anders gezegd dat de methode van onderzoek en bewijsvoering wisselt met het onderzoeksprogramma en het onderwerp. De methodoloog moet dit feit erkennen en zich volgens Caldwell onthouden van het voorschrijven van een 'single optimal methodology'. Insiders zullen hier het 'anything goes' ofwel het methodologische anarchisme van P. Feyerabend herkennen. Per slot van rekening is de economische methodologie weer eens een naijleffect van algemene ontwikkelingen in de standaard wetenschapsfilosofie! De derde etappe die we te goed hadden is de omschakeling van een theoriegerichte naar een praktijkgerichte methodologie. Hier komen de namen van McCloskey⁵ en Klamer⁶ op de proppen. De eerste wijst op de retorische component van de economische conversatie, waarmee de econoom als practicus zijn doel, de overtuiging van zijn publiek, tracht te bereiken. De laatste wijst op post-moderne aspecten van die conversatie, die in wezen irrationeel zou zijn en onvatbaar voor adequate analyse. Zoals bekend rieken deze opvattingen naar wat men 'Franse filosofie' pleegt te noemen. Alles bij elkaar een weinig verheffend schouwspel dus, daar aan het front van die professionele eco-methodologen. Het wordt steeds begrijpelijker waarom economen die hun vak serieus nemen, liever de andere kant uitkijken.

Het economisch mechaniek

Het derde Nederlandse boek dat ik aan de orde wil stellen is van prof. J.J. Klant, *Filosofie van de economische wetenschappen*, Martinus Nijhoff, Leiden, 1987, 87 blz. Klant is een ook in het buitenland erkende autoriteit, gezien de vele referenties naar zijn eerdere werk *Spelregels voor economen; de logische structuur van economische theorieën en The rules of the game*². Gaan de *Spelregels* nog zwaar gebukt onder de ballast van het destijds modieuze logisch positivisme dat zinvolle uitspraken, ook in de economie, wil beperken tot observatierapporten en logische verwerkingen daarvan, in het filosofische boekje dat ik thans zal bespreken is daarvan niet veel meer te merken. Ook al ontkent de schrijver 'een fundamentele verandering van opvattingen' en geeft hij slechts 'nadere nuancerings ervan' toe (blz. 7), voor de lezer is er weinig continuïteit waar te nemen. Welke plaats heeft thans de economische methodologie bij deze patriarch in het vak, die de hele naoorlogse ontwikkeling zelf letterlijk heeft mee-gemaakt?

Het boekje, een juweeltje qua beknoptheid, aantrekkelijke stijl, informatief gehalte en geïnvesteerde wijsheid, heeft vier hoofdstukken, respectievelijk 'Van staathuishoudkunde tot economische wetenschap' (I), 'Economie als wetenschap' (II), 'Economie als filosofie' (III), 'Economie als kunst' (IV). Hoofdstuk I is een compacte schets van de historische ontwikkeling van de economische wetenschap en als zodanig reeds een vernieuwing in de literatuur, aangezien tot nu toe de economisch-methodologen zelf meestal voorbijgingen aan de geschiedenis van hun object, in de veronderstelling

dat ze het historische perspectief wel konden missen. Trefzeker weet Klant maatschappelijke ontwikkelingen en opeenvolgende economische reflecties te karakteriseren. Deze benadering loopt parallel aan de tendens in de algemene wetenschapsfilosofie waar men steeds meer afziet van abstracte typering van de 'logic of justification' ten gunste van het bekijken van de methodische structuur in de belangrijkste historische episodes van de theorie-ontwikkeling. Klant laat zien hoe de economie als wetenschap haar ontstaan te danken heeft aan de invoering (in de achttiende eeuw) van het mechanische model en de mechanische verklaringswijze, dit naar het voorbeeld van de natuurkunde. Dit houdt niet alleen in dat men het economische reilen en zeilen van volkeren of de hele mensheid als een mechaniek ziet van op elkaar inwerkende en met elkaar samenwerkende krachten, waardoor (al of niet) evenwicht tot stand komt en een optimale allocatie der goederen, dit houdt ook in dat men systematisch zoekt naar de bewegingsfactoren en eigenschappen van het mechanisme (landbouw, kringloop, landrente, concurrentie, prijs-spiraal, arbeidsverdeling, kapitaalvorming enzovoort). Geleidelijk komt men in dit speuren naar oorzaken en een proces van idealisatie (abstraheren van bijkomende omstandigheden en versturende oorzaken) tot de formulering van wetten, als de wet van afnemende meeropbrengsten (Ricardo), de toenemende 'Verelendung' van de arbeidersklasse, en daaropvolgende crises (Marx), de grensnuttheorie (marginale revolutie), enzovoort. Terwijl de zorgvuldige lezer zich aldus de nog altijd geldige hoofdbegrippen van zijn vak toe-eigent, gaat hij tevens ook beseffen dat het er in een economisch-wetenschappelijke analyse uitsluitend op aan komt om de mechanisch werkende oorzaken te vinden en te formuleren van het menselijke economische handelen. Hij wordt herinnerd aan de aloude definitie dat kennis bestaat in oorzakenkennis, iets wat moderne handboeken helaas nooit meer vermelden.

Hij ontdekt dan tevens (daarmee begint het tweede hoofdstuk) dat economische wetenschap, als en voor zover die er is, methodisch niet kan worden onderscheiden van natuurwetenschap. Er is dan helemaal geen reden voor of behoefte aan een specifieke economische methodologie. Als wetenschappers hebben Marx, Quesnay, Ricardo en Walras niet anders gehandeld dan Newton, Maxwell en Bohr. Allen leggen het aan op een theoretische reconstructie van de verschijnselen, waardoor duidelijk wordt hoe ze ontstaan zijn en waarom ze zich noodzakelijk voordoen zoals ze zich voordoen. En als je daarin een beetje slaagt, heeft die theorie uiteraard een prognostische betekenis, zoals Lionel Robbins al stipuleerde.

In de economische wetenschap is dit hypothetisch-deductieve model (want daar hadden we het over), dat de economie met de natuurwetenschap gemeen heeft, door niemand zo sterk naar voren gebracht als zijnde de ruggegraat van de economische wetenschap als door Friedman. Klant loopt dan ook niet mee met nieuwlichters, die Friedman terzijde laten liggen. "Het vertrouwen dat nodig is om een theorie te aanvaarden en bijgevolg rivaliserende theorieën te verwerpen, zal dus inderdaad worden gesteund door de toetsing die Milton Friedman verlangt. Voorspellingen moeten uitkomen" (blz. 37). De retorica van de presentatie moet het daartegen altijd afleggen. Wel mogen we niet uit het oog verliezen – en dat is een aanvulling op Friedman – dat hypothesevorming en hypothesetoetsingen geen momentane, bijna tijdeloze gebeurtenissen zijn. "Toetsingen zijn niet losstaan-

3. L.A. Boland, *The foundations of economic method*, Londen, 1982.

4. B.J. Caldwell, *Beyond Positivism: economic methodology in the twentieth century*, Londen, 1982.

5. D.N. McCloskey, *The rhetoric of economics*, Harvester Press, 1986.

6. A. Klamer, *The new classical macroeconomics. Conversations with the new classical economists and their opponents*, Brighton, 1984.

de, eenmalige gebeurtenissen, maar zij vormen processen in de tijd, waarin veranderlijke hypothesencomplexen al gissend, zoekend en schuivend op de proef worden gesteld. De mogelijkheden van manoeuvreren worden beperkt door de vaste punten die de natuurconstanten bieden. Zo wordt geleidelijk een steeds nauwkeuriger patroon gewoven volgens hetwelk de gebeurtenissen in het domein zich bij benadering schijnen af te spelen" (blz. 39).

Maar ook in dit opzicht verschilt economische wetenschap niet van natuurwetenschap, waarin de vooruitgang eveneens traag en de uitkomst even geconditioneerd is. Het theoretische netwerk is altijd uitermate gecompliceerd, zodat toetsingen (in wezen inspecties van de implicaties van een bewering) niet gemakkelijk uit te voeren zijn. Verhelderend is Klants suggestie om de toetsing nader te omschrijven als het nagaan van de interne en de externe consistentie (ofwel de formele en de materiële consistentie) van een hypothese. Toetsen is nagaan of datgene wat men voorstelt wel een dwingende interne samenhang vertoont en of dit systeem (dat op zich klopt) ook niet in strijd is met wat men nog meer weet omtrent het economische gebeuren, anders gezegd of het met de economische feiten spoort. Hoe meer interne en externe systematiek, des te meer objectiviteit ook. De absolute zekerheid blijft echter een onbereikbare limiet; men zij tevreden met plausibiliteit. Klant laat het niet bij algemene constatering of onuitgewerkte voorbeelden, waarvan er twintig in een dozijn gaan, een euvel dat in alle, ook Amerikaanse methodologie-boeken valt op te merken. Zijn methodologische visie wordt tot in details geïllustreerd en gedemonstreerd aan de diverse aspecten van de consumptiefunctie, een gangbaar en zelfs centraal thema in de economie.

De belangrijkste bijdrage van Klant aan de discussie is evenwel dat hij de student en lezer leert beseffen dat het in de (economische) wetenschap altijd te doen is om het achterhalen (en theoretisch reconstrueren) van de mechanismen in de natuur, i.c. het sociaal-economische mensgedrag. "Economische modellen waarmee wordt gesimuleerd en voorspeld, zijn beschrijvingen van mechanieken" (blz. 53). Het doet er helemaal niet toe wat voor vlees men in de kuip heeft, of mensen aan emoties, fantasie, angsten enzovoort ten prooi zijn dan wel rationeel op de toekomst anticiperen of deze geheel trachten te berekenen. In de praktijk zal de mens, zeker de doorsneemens, een mengelmoes van diverse affecten en projecties zijn en zal dit in zijn gedrag tot uiting komen. De economist heeft met de buitenkant, met het zichtbare resultaat te maken en gaat er stelselmatig van uit, dat er een wetmatigheid in de economische verschijnselen zit. Wetmatigheid zegt: een sequentie van processen, een ordening van oorzaken en gevolg, van radertjes, wieltjes, veren en pallen. De economist heeft te doen met het marktmechanisme. Het is uiteraard nuttig voor hem om te weten hoe culturele tradities, religieuze opvattingen, ideologieën en groepsaardingen daarin een kapitale en soms beslissende rol spelen. Ook die zal hij dan quasi-mechanisch in zijn model verdisconteren⁷.

De Engels-Amerikaanse literatuur, waarop de Nederlandse geheel is georiënteerd, is impliciet meegenomen in het voorgaande overzicht. De enige deficiëntie in de perceptie valt te signaleren, waar men de bijdrage van de neo-institutionalisten over het hoofd ziet. Wilber en Harrison⁸ hebben er op gewezen dat in deze school, die de macht en traagheid van instituties van primair belang acht in de economische analyse, een heel ander soort logica opgeld doet dan in de neo-klassieke richting, waar toch het positivistische model overheerst. Zij dopen die logica als 'story-telling', het vertellen van een verhaal. Als wetenschapper wil men een volledig beeld ontwerpen van het economische gebeuren en komt men daarin niet ver met de z.g. logische constanten. De betekenissen verschuiven naar gelang de relaties, en vooral ook het aantal relaties, waarin de 'identiteiten' gesteld wor-

den. Juist het gewicht van de instellingen is van doorslaggevende betekenis voor de economische processen.

Functies van de economist

Kijken we naar het Franse taalgebied, dan wordt onze blik daar getroffen door een opvallende publikatie uit 1985, t.w. A. Mingat, P. Salmon en A. Wolfelsperger, *Méthodologie économique*, P.U.F., 576 blz. De auteurs importeren niet alleen vertrouwde methodologische items uit het Engelse taalgebied, maar doen er ook wat mee. Naast het boekje van Klant is dit de enige, werkelijk doorwrochte studie die ik ken op het onderhavige vakgebied. Zij verheffen de methodologie niet tot een zelfstandig wetenschapsgebied en koesteren niet de pretenties van de spraakmakende auteurs. Zij doen in feite aan economie (geven tal van uitgewerkte stukken economie) maar wel zo dat zij de methodische aspecten ervan releveren om die vervolgens afzonderlijk te bespreken. "De functie van de economische methodologie is niet om de voortgang van de economische kennis te bevorderen maar om haar begrijpelijk te maken", is de porté van het eerste hoofdstuk. Men wil het economische bedrijf van terzijde onderzoeken en doorlichten, opdat de economist zelf helder voor ogen krijgt wat hij aan het doen is en hoe hij het doet. In geen geval mag dit onderdeel van de economie zelf verzelfstandigd worden. Zelfs de definitie van zijn vak mag de economist niet aan een beroepsmethodoloog overlaten maar dient hij tot zijn eigen taak te rekenen.

Op grond van deze bescheiden aanzet en opzet verrichten de auteurs wonderen. De functies of mogelijke rollen van de economist worden zorgvuldig uitgesplitst in:

- la contribution au progrès des connaissances;
- le diagnostic économique;
- la technologie économique;
- le conseil économique;
- l'expertise économique;
- le plaidoyer économique;
- la défense ou la représentation d'un intérêt;
- la vulgarisation du savoir économique;
- l'influence sur les jugements de valeur.

Bij elk stukje economische discours zou het nuttig zijn zich af te vragen onder welke rubriek het valt. Het zal blijken dat de eerste rubriek er karig vanaf komt! De analyse van de structuur der redeneringen en de dimensies van het betoog laat zien dat het merendeel der economische uiteenzettingen helemaal niet tot de economische wetenschap behoort. De wetenschapper maakt modellen (niet noodzakelijk wiskundige modellen) van de interacties en sequenties; dit is de essentie van zijn praktijk. "Il est absurde de prétendre comprendre, même de façon imparfaite, la variation de l'emploi sans tenir compte des interactions entre les fonctions de consommation, d'investissement, de production, les règles de décision de l'Etat, les anticipations etc." (blz. 96). Alle richtingen in de economie doen aan modellenbouw, hoewel natuurlijk de mechanismen die ze daarmee intenderen en refereren verschillend zijn. De auteurs bespreken wat er precies gebeurt in het 'modelleren' van de economische werkelijkheid, anders gezegd, wat een model doet. Een model verklaart de mogelijkheid en zelfs noodzakelijkheid van het fenomeen; classificeert en situeert het fenomeen in een netwerk; het exploreert zijn implicaties; in een model wordt geformaliseerd en geaxio-

7. Zie mijn Economistengedrag en determinisme, in: *Van alle markten thuis. Opstellen aangeboden aan J.R.Zuidema*, Universitaire Pers Rotterdam, 1987, blz. 65-74.

8. C.K. Wilber en R.S. Harrison, The methodological basis of institutional economics: pattern model, storytelling and holism, *Journal of Economic Issues*, jg. 12, 1978, blz. 61-89.

matiseerd; modellen zijn kunstmatige, abstracte simplificaties; enzovoort. "Les économistes actuels ont en général recours à des modèles, c'est-à-dire à des systèmes artificiels, qui permettent d'analyser de façon explicite l'interdépendance des relations ou des mécanismes qui sont en discussion... Un modèle n'est pas une représentation simplifiée de la réalité, mais plutôt l'imitation d'un mécanisme existant ou susceptible d'exister dans la réalité... un instrument d'analyse" (blz. 123). Met nadruk stellen de auteurs dat de vraag naar het realiteitsgehalte van de altijd toch kunstmatige modellen volstrekt zinloos is; het gaat uitsluitend om hun efficiency. Het nuchtere standpunt van Friedman wordt ook hier onvoorwaardelijk beaamd (blz. 133).

Wat de economische methodologie ook moge zijn, kritiek op het economische wetenschapsbedrijf komt haar geenszins toe (blz. 144). Het zal geen verwondering wekken dat onze auteurs niet enthousiast kunnen worden over de alternatieve richting die in de methodologie recentelijk wordt ingeslagen. "La démarche suivie, avec des nuances, à la fois par McCloskey et par Klamer risque de tirer la réflexion sur l'économie vers l'excès inverse" (blz. 161). Ze behandelen overtuigingstechnieken, die helaas soms de plaats van wetenschappelijke verhandelingen innemen, maar daarvoor toch niet representatief zijn. Soms lijken zij ook zelf aan te sturen op een verloochening van de aan de wetenschap eigen rationaliteit.

Conclusie

De raadpleging van een viertal eigentijdse exemplaren van 'economische methodologie' stemt ons weliswaar niet somber, maar doet ons toch beseffen dat het vak weinig om het lijf heeft. Je leert er eigenlijk niets anders dan wat je al wist sinds je voor het eerst hoorde dat wetenschap bestaat in de kennis van de oorzaken der verschijnselen. En voor zover je het vergeten mocht zijn, leert de beoefening van het vak zelf je beter dan welke methodologie ook dat het daarop en daarop alleen aankomt. De 'substantie' der goede, aanbevelenswaardige boeken bestaat hoofdzakelijk in hun weerlegging van de verwarde wetenschapstheorieën en de hoogmoedige normatieve pretenties in de minder aanbevelenswaardige boeken. Economische methodologie als zelfstandig vak blijkt bij nader inzien een fictie te zijn.

Deze conclusie wordt niet alleen ingegeven door de schamele inhoud der beschikbare literatuur; zij wordt ook opgelegd door het z.g. naturalistische standpunt, dat authentieke wetenschapsbeoefenaren altijd al hebben ingenomen en dat de laatste tijd ook door de wetenschapsfilosofie lijkt te zijn ontdekt, onder invloed van Wittgenstein en Quine. Naturalisme omvat verschillende componenten, te weten:

- alle kennis is kennis van de natuur en haar wetmatigheden;
- die kennis is geen collectie van zoiets als 'stomme' beelden, die interpretatie van buitenaf behoeven; nee, die kennis is kennis, dat wil zeggen reflexief, voor zichzelf doorzichtig, zich van zich bewust. Van elke kennis (van wat dan ook) is er kennis-besef;
- daardoor verkrijgt kennis een regulatief en richting aanduidend karakter. Omdat we weten wat we weten en er daardoor zeker van zijn, kennen wij onze positie en onze mogelijkheden om voort te gaan;
- we weten daardoor ook wat logisch correct en wat inconsistent is: de wetenschappelijke kennis zelf die we bezitten (uiteraard te zamen met de voor-wetenschappelijke en vaak axiomatische kennis die we niet geëxpliciteerd hebben) vervult de logische c.q. methodologische rol, die we vergeefs in iets buiten die kennis zochten.

Dit naturalistische standpunt maakt een aparte economische methodologie niet alleen onmogelijk en onbereikbaar,

maar ook volstrekt overbodig. Het wetenschappelijk onderzoek gaat zijn eigen gang, controleert en kritiseert zichzelf zo nodig en leidt zichzelf verder naar nieuwe patronen en systemen. Het hoeft niet van buitenaf aangezegd te krijgen dat het moet steunen op de empirie (welke onderzoeker is zo dwaas om in zijn concept van de werkelijkheid geen rekening te houden met wat men als harde punten en feiten erkent?) en zich moet laten reduceren tot of deduceren uit het geheel van beschikbare kennis (de coherentie-eis spreekt evenzeer vanzelf en is ingebakken in de denkactiviteit als zodanig). Zou de spontane aanvaarding van dit naturalisme niet de reden zijn dat economen niet zitten te wachten op een economische methodologie en nauwelijks weet hebben van het bestaan van dit vak, zoals ik in het begin van dit artikel aangegeven heb?

Een vierde punt van onze conclusie zou het volgende kunnen zijn. Methodologen interesseren zich voor de geschiedenis van een vak om in die geschiedenis, de historische ontwikkeling van de leerstellingen van het vak, te kunnen waarnemen hoe de groei van kennis zich formeel voltrekt en om dan vervolgens die formele ontwikkelingskennis toe te passen op de theorie-ontwikkeling van vandaag. Economen (en mutatis mutandis ook andere wetenschapsbeoefenaren) zelf interesseren zich eveneens voor de historische ontwikkeling van hun vak. Zij doen dit echter niet met de bedoeling om er methodologische lessen uit te trekken (die hebben ze immers niet nodig, zoals we zagen), maar om daaruit stukken vergeten en verwaarloosde economische kennis op te diepen, die de tand des tijds verloren heeft doen gaan en die dus ten onrechte niet zijn opgenomen en verwerkt in het actuele kennisbestand. Zo zien wij bij voorbeeld een hernieuwde aandacht voor wat men de 'mediterrane economie' noemt (de oude culturen rond de Middellandse zee) en voor de economie van de klassieke islam⁹. De oude Griekse economie krijgt eindelijk de verdiende aandacht¹⁰. Ook verschijnen er steeds meer studies over de Romeinse economie en de economische theorie die in de bijbelse geschriften verborgen ligt. De 'Stone age economy' kreeg reeds eerder belangstelling. Deze historische interesse dient men te zien als een wetenschappelijke herbronning, een bijstelling en actualisering van het informatieniveau van de wetenschappelijke econoom. Een methodologische functie verkrijgt deze historische kennis dan automatisch en indirect.

Het is ongepast om bovenstaand artikel af te sluiten zonder een bekentenis te doen aangaande de werkelijke bron van de inzichten die erachter liggen. Door niemand in onze westerse geschiedenis is het naturalisme sterker beoefend en verdedigd dan door Spinoza. Filosofie maakte bij hem plaats voor natuurkunde in de meest ruime zin, waarin het causaliteitsbeginsel en de eenheid van het heelal tot in de uiterste consequenties doordacht werd, hetgeen onder meer het volstrekte determinisme inhoudt: ook het menselijke gedrag is oorzakelijk bepaald en laat zich per slot van rekening causaal-mechanisch verklaren. Maar materie is niet het enige; er is ook het denken, dat eveneens niet zonder oorzaak en gevolg is. Propositie XLII van deel II van de *Ethica* luidt: "Kennis van de tweede en derde soort, doch niet die van de eerste soort, leert ons het ware van het onware te onderscheiden". Niet de verbeelding, maar de rede en het inzicht onderwijzen ons. Hoe meer kennis wij opdoen, des te beter we gestuurd zijn en over de juiste onderzoeksrichting en onderzoeksmethodiek beschikken. Er hoeft niets meer bij te komen buiten die kennis zelf of haar uitbreiding. "Zoals het licht immers zichzelf en de duisternis manifesteert, zo is de waarheid norm van zichzelf en het onware" (deel II *Ethica*, 43s).

Wim Klever

9. Zie het werk van Prof. L. Baeck te Leuven.

10. Zie W.N.A. Klever, *Archeologie van de economie*, Nijmegen 1986 en S. Todd Lowry, *The archeology of economic ideas; the classical Greek tradition*, Durham, 1987.